

використання бюджетних коштів та підвищенню якості прийняття управлінських рішень.

2. Повноцінне запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі держави потребує здійснення планування та стратегічного прогнозування бюджету, визначення пріоритетів бюджетної стратегії на середньо-та довгострокову перспективу.

3. Визначення механізму пріоритетності відбору та джерел фінансування бюджетних програм – шлях до ефективного державного управління в контексті стратегії соціально-економічного розвитку.

Подальші наукові розробки є важливими в напрямі удосконалення бюджетних процедур в органах місцевого самоврядування.

Література:

1. Бюджетний кодекс України N 2542 - III від 21 червн. 2001 р. [електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

2. Дацюк Л. Без фінансового фундаменту не буде місцевого самоврядування / Дацюк Л.// Урядовий кур'єр. – 2011.- №8 (4405). – С. 3.

3. Запатріна І. Удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету/ Запатріна І.// Наукові праці НДФІ. – 2007. – № 4(41)). – С. 14.

4. Косаревич Н. Проблеми та перспективи реформування місцевих фінансів у контексті адміністративної реформи в Україні /Косаревич Н.// Наукові праці НДФІ. – 2007. – № 4(41)). – С. 37.

5. Огонь Ц. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм / Огонь Ц. // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 21.

6. Розпорядження КМУ ”Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі” від 14 вересн. 2002р. №538-р. [електронний ресурс]/Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

7. Розпорядження КМУ ”Концепція реформування місцевих бюджетів” від 23.05.2007 №308-р. [електронний ресурс]/Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

1.УДК 330.342:631.16

ЗМІНА ДИСБАЛАНСУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

*Гудзь О.Є., д.е.н., професор, Степасюк О.С., к.е.н., доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти економічного і екологічного розвитку аграрної сфери України, здійснено моніторинг існуючих проблем у контексті реалій сучасної економічної науки та дисбалансів економічного простору, а також визначено передумови й домінанти сталого розвитку аграрної сфери України.

Theoretical and methodical and practical aspects of the stable development of agrarian sphere of Ukraine are considered. Monitoring of the existing problems in the context of the current economics and economic space disbalances are carried out. Preconditions and dominants of the stable development of agrarian sphere of Ukraine are determined.

Постановка проблеми. Нині, розвитку аграрної сфери України властиві такі прикметні риси, як нестійкість економічної політики, інфляційні коливання, кризові деформації економічного простору, стихійність та дифузійність параметрів виробництва, зростання безробіття, соціальна напруга, рефлекторність економічних відносин, загострення міжгалузевих конфліктів тощо.

За нашим переконанням, багато наявних проблем зумовлено відтермінуванням вибору курсу сталого розвитку аграрної сфери та поставленням завдань, що в свою чергу є результатом існуючих недоробок в царині теорії економічної науки. На нашу думку, на часі повернутися до витоків економічної науки і чільно зайнятися нагальними невірешеними питаннями її теорії та розробки практичних заходів щодо еколого-економічного розвитку аграрної сфери на основі нової її траєкторії. Тому, це питання є особливо актуальним нині, коли відбуваються докорінні зміни в царині економічних відносин, коли водночас, необхідно враховувати вимоги ринку і економічні можливості суб'єктів господарювання та їх потенційних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування окремих зрізів розвитку економічних систем, й зокрема аграрної сфери określено у працях видатних вітчизняних і зарубіжних дослідників таких як: О.Амоша, В. Амбросова, І.Бланка, Галушко, О. Гудзинського, М. Дем'яненко, С. Кваші, М. Кропивко, Дж. Кейнса, В. Лівшица, Ю. Лупенка, Г. Мазнева, П. Макаренка, М. Маліка, А. Маршалла, К. Маркса, Ф.Модільяні, Б. Пасхавера, Ф.Перру, Д.Рікардо, П. Саблука, Н. Сеперович, В. Терещенка, В. Трегобчука, М.Фрідмена, Ф.Хайєка, С.Харрисона, А. Чупіса, Й. Шумпетера та ін. [1-9]. Їх праці сприяли осягненню сутності теоретико-методологічних та практичних проблем сталого розвитку аграрної сфери. Водночас, розгляд існуючих наукових розвідок підтверджує неоднозначність визначення теоретико-методологічних підвалин сталого розвитку аграрної сфери. Відчутно бракує вагомих фундаментальних досліджень, присвячених розгляду пропозицій щодо теоретико-методологічного обґрунтування необхідності зламу траєкторії поступу аграрної сфери в контурі її сталого розвитку, модернізації існуючих підходів стосовно оцінки та розробки дієвих заходів нівелювання впливу кризових дисбалансів на стабільність і прибутковість суб'єктів аграрної сфери в сучасному економічному просторі.

Постановка завдання. Зважаючи на те, що, здійснюване в Україні реформування аграрної сфери економіки відчутно зачепило систему економічних стосунків, закономірності і масштаби розвитку яких визначаються, передусім характером суспільно-економічної формації, а також тією роллю, яку бере на себе держава в їх поступі, комплексного підходу, теоретичного узагальнення та наукового обґрунтування вимагають трансформація еконо-

мічних відносин та механізми їх реалізації у аграрній сфері, розбудова фінансово-кредитної інфраструктури та управління фінансовим забезпеченням аграрної сфери, розробка і проведення виваженої економічної політики щодо визначення траєкторії та домінант сталого розвитку аграрної сфери України за існуючих викликів і запитів сьогодення. Сукупність відмічених обставин зумовлює актуальність та значимість теми даної наукової розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз численних новітніх наукових джерел з економічної теорії, управління, соціології, філософії, психології, синергетики дозволив виявити і сформулювати сучасні проблеми, що виникають у практичній діяльності суб'єктів аграрної сфери. Цей аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури, підкріплений практичним досвідом аграрних трансформацій, спонукав нас до іншого осмислення взаємозв'язку і взаємодії економічної теорії та практики трансформацій аграрної сфери економіки.

Здійснення глибоких перетворень аграрної сфери було викликано необхідністю розширення виробництва і поліпшення галузевого балансу. Разом з тим, сучасна практика функціонування аграрної сфери України, близько сприймається в українському суспільстві і досить неоднозначно оцінюється [1, 2, 7], що переконливо підтверджує складний характер трансформацій в аграрній сфері і векторів їх розвитку. З одного боку, сільське господарство, в кризових умовах виступило єдиним стійким сегментом економіки (виробництво обсягів продукції, за 2009 рік склало 104 млрд. грн., що на 0,1 відсотка більше ніж у 2008 році), який підтримував розвиток національної економіки у 2008-2009 рр. Позитивна динаміка виробничих трендів сільського господарства в 2009 р., передусім, досягнута завдячуючи збільшенню виробництва м'ясної продукції. Обсяги тваринництва за рік виросли на 4,2 %, переважно за рахунок збільшення поголів'я свиней та птиці. При цьому, спостерігається тенденція до зниження поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів. Рослинництво стримувало динаміку розвитку галузі (обсяги виробництва за рік знизилися на 2,4 %). Хоча, у 2009 році зібрано 46.0 млн.т. зернових культур, що менше врожаю 2008 р. (53,3 млн.т), проте такий успіх є досить показовим. Серед провідних чинників, які сприяли нарощуванню темпів виробництва сільськогосподарської продукції, було, крім державної підтримки, рішення банків щодо пролонгації кредитів, залучених підприємствами агропромислового комплексу в минулі роки і надання нових кредитів. Натомість, обсяги кредитування банками підприємств агропромислового комплексу в 2009 році були скорочені порівняно з 2008 роком. Так, в 2009 році підприємствами АПК залучено кредитів в обсязі лише 5,8 млрд. грн, що майже в 3,5 рази менше, ніж у 2008 році.

Водночас, позитивні зрушення в агросфері не змогли за останні роки вирішити проблеми сталого розвитку аграрної сфери та сільських територій. За останні 18 років введення в експлуатацію лікарняних закладів зменшилось майже в 16 разів, потужність амбулаторно-клінічних закладів зменшилась у 23 рази, а навчальних – у 12 разів. Все це спричинило високий рівень міграції сільського населення у великі міста. Виробництво основної сільськогосподарської продукції як рослинного, так і тваринного походження пе-

ремістилося на невеликі за площею особисті господарства селян – на присадибні земельні ділянки, котрі на сьогоднішній день виробляють біля 90% плодоовочевої продукції та картоплі, 43% яєць, 49 – м'яса, 79 – вовни та 82% молока. У зв'язку з неконтрольованим застосуванням органічних і мінеральних добрив та засобів захисту рослин, перевантаженістю території свійськими тваринами і птицею, недотриманням санітарних та гігієнічних вимог сільських поселень, що є результатом відсутності контролю за екологічним станом сільських територій, відсутності знань та поінформованості сільського населення стосовно екологічних проблем довкілля, питна вода і сільськогосподарська продукція, вирощена на них, не відповідають стандартам якості. Також існує небезпека забруднення ґрунтів патогенними мікроорганізмами і гельмінтами, що в комплексі з хімічними забруднювачами безсумнівно посилює негативний вплив на стан здоров'я сільського населення.

Встановлено, що якість сільськогосподарської продукції, вирощеної в особистих селянських господарствах, не відповідає санітарно-гігієнічним вимогам щодо забруднення нітратами і важкими металами. До 78% всіх проаналізованих зразків рослинної продукції забруднені нітратами. Це перш за все стосується овочів, котрі в раціоні харчування сільського населення складають до 30%. Найбільше забруднена овочева продукція у Миколаївській області (78%). Дещо менший відсоток забруднених зразків у Київській, Одеській (61%) та Чернігівській (50%) областях. Найменше забруднених зразків виявлено у Житомирській (35%), Вінницькій (33%), Полтавській (31%) та Сумській (26%) областях.

Результатом соціально-економічних негараздів стало переважання смертності над народжуваністю, і як наслідок, вимирання цілих сіл, що підтверджується статистичними даними: станом на 01.01.1990 р. в Україні було 28804 сільських населених пункти, у яких проживало 16 млн.969 тис.300 осіб, станом на 01.01.2008 р. – вже тільки 28504 та 14 млн. 631 тис.772 особи відповідно. За останні 18 років з карти України зникли 300 сільських населених пунктів, а сільське населення зменшилося на 2 млн. 337 тис. 528 осіб. У державі спостерігається стійка негативна тенденція до скорочення питомої ваги умовно здорових людей у загальній кількості населення: якщо в 1990 р. умовно здорових людей в Україні було 62,6%, то у 2007 р. їх кількість скоротилася до 24,3%.

Основними негативними наслідками тривалого екстенсивного, недостатньо збалансованого землекористування в Україні є: надмірна розораність земель при зменшенні площ потенційно якісних орних земель; ерозія ґрунтів: інтенсивні процеси яругоутворення спостерігають на 18% площі України; 54,2% орних земель є дефляційно небезпечними, а 32,8% – еродовані, площа останніх щороку збільшується на 80-100 тис. га; деградація базових компонентів агросфери; збіднення ландшафтного та біологічного різноманіття агроландшафтів; дегуміфікація та дефляція ґрунтів, їхня фізико-хімічна деградація (41,9 % ґрунтів – кислі та засолені) і зниження родючості; забруднення сільськогосподарських угідь; виснаження земельних ресурсів тощо. Одним із основних чинників зниження продуктивності земельних ресурсів

агросфери є деградація агроландшафтів – порушення природного (раціонального) співвідношення між компонентами агроландшафтів і відповідне погіршення екологічного стану їх компонентів.

По суті, такі цілісні компоненти аграрної сфери, як економіка, довкілля, технологічні інновації та суспільні інститути функціонували ізольовано одна від одної.

Підґрунтям перебігу існуючих проблем є теоретико–методологічне відставання наукової думки. Ні класики економічної науки А. Сміт і Д. Рікардо, ні наступні економічні школи і вчені, включаючи Д. Кейнса, М. Фрідмана, А. Маршалла, не надавали вагомому значення екологічним обмеженням в контурі економічного розвитку. В 60-70-х роках 20 століття в Україні інтенсивно використовується витратна концепція природокористування, яка полягала в тому, що природні ресурси повинні мати економічну оцінку, тому вони є предметом праці. Критерієм вартісної оцінки природних ресурсів вважалися затрати на освоєння і підтримку об'єктів природокористування в придатному для експлуатації стані.

І тільки 70-і роки двадцятого століття, різко загостривши екологічні проблеми, поставили перед економічною наукою завдання осмислення сформованих тенденцій еколого-економічного розвитку та розробки принципово нових стратегій та домінант економічного й суспільного піднесення. Окремі стратегії такого піднесення окреслювали ряд вчених, серед яких слід відмітити Гофмана К. Г., Григоренко А. С. [8], Жуковського М. П. [9], Шостака Л. Б. [10].

Прогресивна міжнародна громадськість та відомі недержавні міжнародні організації, такі як Римський клуб (відомий лоробок „Межі зростання”), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (IIASA, Лаксембург, Австрія), Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень та інші, започаткувати новий підхід до подолання зазначених проблем, який отримав назву – концепція сталого розвитку (sustainable development) [4, 8, 9]. Він значною мірою став продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В.Вернадським ще в першій половині ХХ століття.

Необхідно відзначити, що нині у науковій літературі зустрічається кілька визначень сталого розвитку. Відсутність загально визнаного визначення пояснюється різним баченням проблем фінансового, екологічного, соціального розвитку. Прийняте в Україні формулювання базується на понятті збалансованого, стабільного, природозберігаючого розвитку, який не створює небезпеки для життєдіяльності людини [9]. Таке визначення є вузьким, оскільки акцентує увагу на стані довкілля. В нашому розумінні, сталий розвиток це гармонія природи й суспільства на підґрунті зростаючих фінансових здобутків та високих технологій. Таке визначення зумовлює необхідність зміни траєкторії існуючого поступу агросфери та пошуку забезпечення її сталого розвитку.

Практична реалізація цілей, досягнення яких сприяє сталому розвитку агросфери, вимагає застосування певного інструментарію, який би сприяв би перерозподілу ресурсів та економічним перетворенням на підґрунті співста-

влення екологічних можливостей країни з економічними потребами її сільського населення.

Як зазначав Нобелівський лауреат Р. Фріш, в глибині людської природи таїться непереборне бажання концентрувати всі фізичні і розумові сили у спробі вирішити важко розв'язання проблем [6, с. 8]. До числа таких проблем можна віднести виявлення та застосування соціально-економічних закономірностей при розробці економічної політики розвитку аграрної сфери.

Здавалося б, на допомогу може прийти теорія управління, але необхідно звернути увагу на те, що її закономірності фрагментарні в умовах неоднорідних змін. Справа в тому, що найбільш загальні закономірності управління виявлено кібернетикою [3, 4], наукою про принципи і методи управління складними системами в природі і техніці. Але проектування загальних принципів управління на реальну економіку не завжди дозволяє досягати очікуваних результатів. Як справедливо зазначає Г. Саймон, основи теорії управління залишають можливість підбирати і об'єднувати прийнятні, але діаметрально протилежні за суттю організаційні заходи. У теорії управління немає нічого, що могло б підказати, який з двох протилежних принципів слід застосовувати. Існуючі принципи управління подібні взаємовиключним приказам: „Сім разів відміряй, один раз відріж”, але „Куй залізо, поки гаряче” [10]. Застосування одного з принципів без урахування конкретного стану динамічного процесу може сприяти розвитку економіки, а може і дестабілізувати її. Тому, далеко не завжди для успішного вироблення економічної політики та інституційного розвитку аграрної сфери теоретично обґрунтовані закономірності управління економікою дозволяють досягати очікуваних результатів. І якщо в технічних системах керуюча і керована підсистеми взаємодіють жорстко, то економічна система не завжди передбачувано реагує на команди, тим більше, якщо раніше сформовані очікування змінюються.

У зв'язку з цим державне регулювання аграрною сферою нереально розглядати як „чорний ящик”, без врахування існуючих в навколишньому середовищі процесів, взаємних сподівань та обіцянок, які реалізуються в умовах асиметричності інформації, ризику, невизначеності, невірноваженості, найчастіше нестабільності. Причому пояснення зміни „правил гри” тільки строкатою „мозаїкою” накладення екзогенних закономірностей, без урахування ендогенних закономірностей приводить до розбалансування і дисгармонії економічної політики і результатів її реалізації.

Висновки. Таким чином, для створення умов сталого розвитку аграрної сфери необхідно розробити принципи і механізми узгодженого дотримання суспільних інтересів у тріаді взаємозалежних соціальних, економічних та екологічних, насамперед пріоритетних природоохоронних цінностей з урахуванням сучасних умов та перспектив розвитку. На шляху впровадження в Україні загальноєвропейських екологічних стандартів використання природних ресурсів агросфери є низка методологічних, нормативних та організаційних перепон: відсутність методології та відповідної стратегії переходу аграрної галузі на засади ціннісно збалансованого розвитку; недостатня відповідність аграрної політики, нормативних документів, методів оцінювання, обліку, охорони та використання природних ресурсів новим вимогам щодо збалансованого використання ландшафтів; недостатньо ефективна співпраця

з суміжними природокористувачами, інституціями охорони довкілля в управлінні екологічними загрозами, збереженні природних екосистем тощо.

Нині в дискусії щодо економічної науки змінився характер її ведення. У ній немає ні синдрому обоєннювання, ні синдрому ненависті, які були характерні для більшої частини публікацій щодо економічної науки в останні 15 років. Загальне, що об'єднує різні підходи вчених, – свідомість того, що економічна наука потрібна сьогодні для осмислення сучасних проблем. Це є дуже важливим моментом, і такий підхід, безсумнівно, буде сприяти поширенню об'єктивного усвідомлення значення теорії та методології економічної науки в нашому науковому співтоваристві.

Отже, впровадження в Україні загальноєвропейських стандартів сталого розвитку потребує наукового обґрунтування стратегії гармонізації чинних нормативів аграрного виробництва з екологічними вимогами, розроблення методологічних основ переходу галузі на засади збалансованого розвитку. Необхідно розробити систему еколого-економічних механізмів забезпечення сталого агропромислового виробництва, землекористування і розвитку сільських територій. Це сприятиме розвитку співпраці, збереженню природних ресурсів АПК і суміжних галузей, покращенню стану природного довкілля, залученню інвестицій, розширенню доступу на світовий ринок сертифікованих товарів та прискоренню інтеграції нашої держави до світової спільноти.

Ми вважаємо, що саме нагальна необхідність зміни траєкторії розвитку аграрної сфери здатна об'єднати різні напрямки наукової думки і вивести аграрну економічну науку з кризового стану.

Література:

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / За ред. П.К. Канінського. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2005. – 634 с.
3. Бир С. Мозг фирмы / Пер. с англ. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 416 с.
4. Бир С. Кибернетика и менеджмент / Пер. с англ.; Под ред. А.Б. Челюсткина. Изд. 2-е. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.
5. Государственное управление: Словарь-справочник. – СПб.: ООО Изд-во «Петрополис», 2001. – 632 с.
6. Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России / Под ред. Ю.В. Яковца. – СПб.: Изд-во «Гуманистика», 2003.
7. Трансформація земельних відносин до ринкових умов // Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. м. Київ, 26 – 27 лютого 2009 р. // Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2009. – 518 с.
8. Григоренко А.С. Экономика и экология. – М.: Экономика, 2001. – 256 с.
9. Жуковский М.П. Экология. – Симферополь.: Таврида, 2004. – 182 с.
10. Шостак Л.Б. Регулирование экономического роста в условиях природно-ресурсных ограничений / Под ред. Б.М. Данилишина. – К.: СОПС Украины НАН Украины, 1998. – С. 24.